אוצר מדרשים — איכה רבה

איכה רבה: מדרש על מגילת איכה, ונקרא ג"כ איכה רבתי, אגדת איכה, או מדרש קינות, ובתוספתא סוכה (פ"ח א') בשם מדרש נחמות. המדרש הזה נחלק לשנים, ח"א הוא הפתיחות שנסדרו על פסוק איכה ישבה, ובדפוסים הראשונים נקרא החלק הזה פתיחא דחכימי, ע"ש שכל דרוש מתחיל ר' פלוני ופלוני "פתח", כמעט בכל הפתיחות סיים הדורש בפסוק איכה ישבה בדד, ולרוב סיים בדבור "כיון שחטאו גלו וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה". סימני הפתיחות ל"ד, אולם יש לחשוב אותם למספר ל"ו כי בפתיחה ב' נתחברו שתי פתיחות יחד, היינו במאמר וכיון שהשליכו דברי תורה התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה, ובזה נשלם פתיחה ב'. ומן כה אמר ה' צבאות התבוננו היא פתיחה בפני עצמה, אך מפני שלא אמרה אמורא מיוחד כמו בשאר פתיחות ע"כ לא שמו המדפיסים רווח ביניהן וסמכוה לפתיחה הקודמת. וכמו כן בפתיחת ל"א המתחלת רשב"י פתח רע רע, ומסיימת כיון שחטאו גלו וכו' כוללת פתיחה שניה. ונראה שדייקו במספר ל"ו בגימטריא איכה, כמו שרמז ע"ז ר"ש בן פזי לשון איכה גימטריא ל"ו כנגד ל"ו כריתות שנתחייבו בל"ו כריתות מנין איכה (איכה זוטא אות א'). וכן באיכה רבה (פ"א א') לא גלו ישראל עד שכפרו בל"ו כריתות שבתורה כמנין איכה. חלק ב' הוא גוף המדרש ונחלק לחמשה פרקים כמו במגילת איכה, וכולל קבוץ דרשות ופירושים על כל פסוק ופסוק (זולת איזה פסוקים שלא דרש עליהם), ובאו בו הרבה מעשיות ומשלים וספורים מחכמת אנשי אתונא הנודעים בגמרא בשם סבי דבי אתונא (בכורות ח':).

לדעת ר"ש באבער נסדרו הפתיחות בזמן מאוחר מזמן שנתחבר גוף המדרש, ומסדר הפתיחות כבר ראה מדרש איכה והשתמש בו (עי' מבוא לרש"ב צד 4), וג' פתיחות הראשונות לקח מן פסיקתא דר"כ הוצאת רש"ב, ועוד איזה מאמרים מהפסיקתא הזאת נשנו בפתיחות אחרות. מדרש איכה הוא מן המדרשים הקדומים, וצונץ קבע לו מקום אחר מדרש בראשית רבה ולפני מדרש ויקרא רבה, ומשער כי המדרש איכה נשלם ונסדר כלו במאה השביעית (בערך ד"א ת' ליצירה), אך רש"ב מקדים אותו למאה הרביעית, כי לדעתו נתחבר מדרש איכה בא"י אחר שנסדר התלמוד ירושלמי וקודם שנסדר התלמוד בבלי, כי הספור מסבא דבי אתונא בבבלי מאוחר מספור אנשי אתונא במדרש איכה (עי' ראפופורט בערך מלין ע' אתונא).

בער גאלדבערג ב"כרמל" (שנה שניה 179) מעיד על טעות במדרש איכה ע"פ בלע ה' ולא חמל, שמונים אחים כהנים היו נשואים לשמונים אחיות כהנות בלילה אחד תלונהו בחדא גפנא. ובירושלמי (תענית פ"ד ח') איתא שמונים זוגות אחים כהנים נשאו לשמונים זוגות אחיות כהנות בהדא גופנא וכו', ובבבלי (ברכות מ"ד:) עיר אחת היתה בא"י וגופנית שמה שהיו בה שמונים זוגים אחים כהנים נשואים לשמונים זוגות אחיות כהנות וכו'. והמעתיק במדרש טעה להעתיק בחדא

גפנא תחת "בהדא גופנא" והוסיף מלת "תלונהו" היינו שתלו את הכהנים על גפן אחד. ובאמת גופנא היא עיר ידועה באי (עי' הערת רש"ב צד 108).

מדרש איכה רבה נדפס ראשונה בחמש מגילות בפיזארו שנת רע"ט (1519), ודפוס קושטא ר"פ, ויניציא ש"ה, ועם פירוש מ"כ שאלוניקי שנ"ד, ואח"כ נדפס הרבה פעמים. ר"ש באבער הו"ל איכה רבה עפ"י כ"י בבריטיש מוזיאום בלונדון, עם מבוא הערות ותקונים, ווילנא תרנ"ט. המהדורא הזאת שונה מאיכה רבה מהדפוסים הראשונים. גם הו"ל מדרש זוטא על שה"ש רות איכה וקהלת, ברלין תרנ"ה. ע"ע איכה רבתי באוצר ישראל.